

Scénografická tvorba Karla Svolinského ke Smetanovým operám ve sbírkách Národního muzea

Karel Svolinský's Stage Design Work for Smetana's Operas in the Collections of the National Museum

Kateřina Viktorová / katerina.viktorova@nm.cz

National Museum – Bedřich Smetana Museum, Czech Republic

ORCID: 0000-0001-6550-673X

Abstract

The article focuses on the stage design work of Karel Svolinský for the operas of Bedřich Smetana, preserved in the collections of the National Museum – in the Bedřich Smetana Museum and the Theatre Department. The collection items comprise scenic and costume designs, sketches, costumes, and stage models. Through selected examples, the article documents the evolution of Svolinský's artistic style – from the realistic, decorative compositions of the 1940s to the gradually simplified, stylized forms based on the harmony of colour and space characteristic of the 1960s to 1980s. Particular attention is devoted to his stage designs for *The Bartered Bride*, *The Devil's Wall*, *The Secret*, and *The Kiss*, demonstrating how Svolinský integrated painterly sensibility and a refined sense of colour and space with the musical structure of Smetana's operas. His work draws inspiration from the spirit of Czech folklore rather than from its literal representation. The scenographic works discussed testify to Svolinský's effort to achieve the purest possible consonance between Smetana's music and the stage image, representing a significant document of the transformations in Czech stage aesthetics throughout the twentieth century.

Keywords

Karel Svolinský; scenography; stage design; Bedřich Smetana; *The Devil's Wall*; *The Kiss*; *The Bartered Bride*; *The Secret*; National Theatre Prague; National Museum Prague

Malíř, grafik, ilustrátor a scénograf Karel Svoboda (1896–1986) patří k nejvýznamnějším osobnostem českého výtvarného umění 20. století. Je mimo jiné autorem více než dvou set návrhů známek, mnohdy s hudební tematikou¹, dále vitráží v oknech v katedrále sv. Víta na Pražském hradě² nebo mozaiky olomouckého orloje³. Výjimečné místo v jeho tvorbě zaujímá kresba na porcelán; ilustroval také řadu knih⁴ i obálky hudebnin a gramofonových desek. V letech 1946–1970 působil jako profesor na Vysoké škole uměleckoprůmyslové v Praze, kde vychoval několik generací českých výtvarníků⁵. Do divadelního prostředí vstoupil ve čtyřiačtyřiceti letech jako již plně vyprofilovaný a respektovaný umělec. Jeho jevištní práce vznikaly v období let 1940–1982. Navrhl více než tři desítky výprav, převážně k operním inscenacím – především pro Národní divadlo. V soupisu jeho scénografické tvorby dominují díla českých autorů; výjimkou je pouze Shakespearova komedie *Mnoho povyku pro nic*⁶ a dvě operní díla – Musorgského *Boris Godunov*⁷ a Purcellova opera *Dido a Aeneas*⁸. Jako scénograf debutoval v roce 1940 v Národním divadle. Po válce vytvořil mimo jiné výpravu

Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury ČR v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní muzeum (DKRVO 2024–2028/22.I.b, 00023272). Článek navazuje na probíhající výstavu „Karel Svoboda a Smetanova opera“ (autorka Kateřina Viktorová, zahájení 21. 10. 2025, Národní muzeum – Muzeum Bedřicha Smetany). Autorka děkuje za spolupráci Kryštofu Vančovi a Sabině Prokschové; za zpřístupnění dalších pramenů institucím: Muzeum umění Olomouc, Archiv Národního divadla v Praze a Institut umění – Divadelní ústav Praha; za cenné informace Nadaci Karla Svobodského a Vlasty Kubátové.

- ¹ Svoboda několikrát získal cenu *Nejkrásnější světová známka roku*, např. v roce 1952 za známku Ludwiga van Beethovena.
- ² V rozmezí let 1928 a 1933 vytvořil dvě vitrážová okna pro Schwarzenberskou kapli a kapli Božího hrobu v katedrále sv. Víta. Pro katedrálu navrhl i dvě mozaiky pro jižní portál (realizováno 1939). Je také autorem vitráží pro Československou ambasádu v Moskvě v roce 1957 a pro EXPO 58 v Bruselu.
- ³ V letech 1950–1955 realizoval výzdobu olomouckého orloje se svou manželkou, sochařkou Marií Svobodskou a sochařem Olbřahem Zoubkem.
- ⁴ V roce 1925 získal za sazbu písma a osm plno stránkových dřevorezů pro vydání básně *Máj* Karla Hynka Máchy prestižní Grand Prix na Mezinárodní výstavě moderní uměleckoprůmyslové výroby v Paříži (Exposition Internationale des Arts décoratifs et industriels modernes). V dalších letech se Svoboda i nadále věnoval ilustrování knih, do roku 1948 spolupracoval téměř se všemi hlavními nakladateli (např. Jan Otto, Ladislav Kuncíř, Rudolf Škerfík, František Borový, Melantrich a s Evropským literárním klubem).
- ⁵ K jeho žákům patřili Jaroslav Štůra, Oldřich Kulháněk a Rostislav Vaněk.
- ⁶ William Shakespeare, *Mnoho povyku pro nic*, Prozatímní divadlo Praha, premiéra 26. 4. 1940, režie Aleš Podhorský.
- ⁷ Modest Petrovič Musorgskij, *Boris Godunov*, Národní divadlo Praha, premiéra 12. 12. 1945, dirigent Otakar Jeremiáš, režie Luděk Mandaus.
- ⁸ Henry Purcell, *Dido a Aeneas*, Operní studio AMU v Divadle na Vinohradech Praha, 3. 6. 1946, režie Karel Berman a Rudolf Málek.

k Janáčkově *Její pastorkyni*⁹, kterou později navrhl i pro inscenace ve Vídni¹⁰ a v Moskvě¹¹.

Svolinského jevištní tvorba navazuje na druhou vlnu malířské scénografie, která ve třicátých letech – po avantgardních experimentech – opětovně ovládla česká jeviště.¹² Téměř polovinu jeho scénografických prací tvoří výpravy k operám Bedřicha Smetany. Na jevišti realizoval *Čertovu stěnu*, *Tajemství*, *Hubičku* a *Prodanou nevěstu*, k níž se v průběhu let opakovaně vracel. Zabýval se rovněž *Libuší* (1939), avšak v tomto případě zůstaly práce pouze ve stadiu skic.¹³ Svolinského scénické a kostýmní návrhy – včetně skic – ke Smetanovým operám jsou uloženy v Národním muzeu, a to v Muzeu Bedřicha Smetany ve sbírce scénografie a ve výtvarné sbírce Divadelního oddělení, která dále obsahuje také modely scén a kostýmy vytvořené podle jeho návrhů.¹⁴ Svolinského dílo uchovává rovněž Muzeum umění Olomouc (MUO)¹⁵ a menší soubor jeho návrhů se nachází v Divadelním archivu Národního divadla v Praze. Cenným doplňkem obrazového materiálu jsou dobové fotografie z fotografické sbírky Muzea Bedřicha Smetany, které zachycují Svolinského jevištní realizace.

⁹ Leoš Janáček, *Její pastorkyňa*, Národní divadlo Praha, premiéra 15. 3. 1946, dirigent Karel Nedbal, režie Luděk Mandaus.

¹⁰ Leoš Janáček, *Její pastorkyňa*, Vídeňská státní opera, premiéra 26. 2. 1948, dirigent Jaroslav Krombholc, režie Luděk Mandaus.

¹¹ Leoš Janáček, *Jenůfa*, Velké divadlo Moskva, premiéra 6. 12. 1958, dirigent Zdeněk Chalabala, režie Luděk Mandaus.

¹² Věra Ptáčková, „Scénografická tvorba,“ in *Karel Svolinský [1896–1986]*, eds. Roman Musil, Eduard Burget (Praha: Nadace Karla Svolinského a Vlasty Kubátové, 2001), 131.

¹³ Jedná se o 35 skic ve sbírce Muzea umění Olomouc (MUO).

¹⁴ Viz Tabulka 1 a 2. Ve fondu scénografie (Sc) v Muzeu Bedřicha Smetany se nachází celkem 249 scénických a kostýmních návrhů (vč. skic). Výtvarná sbírka Divadelního oddělení Národního muzea (H6D) obsahuje 223 scénických a kostýmních návrhů (vč. skic), modelů scén a dochovaných kostýmů.

¹⁵ V MUO se nachází 13 kusů scénických a kostýmních návrhů k *Čertově stěně*, po jednom scénickém návrhu k *Hubičce* a *Tajemství* a 104 kusů návrhů a skic k *Prodané nevěstě*.

Tabulka 1 Přehled scénických a kostýmních návrhů Karla Svolinského ke Smetanovým operám ve fondu scénografie (Sc) v Muzeu Bedřicha Smetany (řazeno po operách a chronologicky).

OPERA	POČET SCÉNICKÝ NÁVRH (vč. SKIC)	POČET KOSTÝMNÍ NÁVRH (vč. SKIC)	DATACE PŘEDMĚTU	DIVADLO	PREMIÉRA
Čertova stěna	45	51	bez datace [1942 + 1946]	Národní divadlo Praha	24. 11. 1942
Čertova stěna				Národní divadlo Praha	02. 06. 1946
Prodaná nevěsta	14 ¹⁶	13	1943	Národní divadlo Praha	25. 09. 1943
Prodaná nevěsta	–	13	1949	Severočeské národní divadlo Liberec	15. 05. 1949
Prodaná nevěsta	2	16	1949	Krajské oblastní divadlo Olomouc	23. 11. 1950
Prodaná nevěsta	2	21	1954	Divadlo československé armády – AUS Praha	28. 02. 1955
Prodaná nevěsta	2	2	1959	Divadlo O. Stibora Olomouc	20. 09. 1959
Prodaná nevěsta	1 ¹⁷	1	1960	Státní divadlo Brno	07. 10. 1960
Prodaná nevěsta	2	19	1963	Národní divadlo Praha	18. 11. 1963
Tajemství	2	–	1944	Národní divadlo Praha	15. 04. 1944
Tajemství	7	5	1946	Národní divadlo Praha	17. 05. 1946
Tajemství	5 ¹⁸	–	1948	Městské divadlo Plzeň	08. 01. 1949
Hubička	3	–	1944	Nerealizováno	–
Hubička	3	20	1959	Národní divadlo Praha	24. 02. 1960

¹⁶ Tento součet obsahuje také jeden nedatovaný návrh, jeden návrh s datací 1942, tři návrhy s datací 1944 a jeden návrh s datací 1936–1937.

¹⁷ Nedatováno.

¹⁸ Dva návrhy jsou nedatovány.

Tabulka 2 Přehled scénických a kostýmních návrhů Karla Svolinského ke Smetanovým operám ve výtvarné sbírce (H6D) v Divadelním oddělení Národního muzea.

OPERA	POČET SCÉNIKÝ NÁVRH (vč. SKIC)	POČET KOSTÝMNÍ NÁVRH (vč. SKIC)	MODEL/ KOSTÝM	DIVADLO	PREMIÉRA
Čertova stěna	9	10	3 modely	Národní divadlo Praha	24. 11. 1942 / 02. 06. 1946
Prodaná nevěsta	20	33	–	Národní divadlo Praha	25. 09. 1943
Prodaná nevěsta	–	1	–	Slovenské národní divadlo Bratislava	21. 10. 1945
Prodaná nevěsta	3	–	–	Severočeské národní divadlo Liberec	15. 05. 1949
Prodaná nevěsta	24	14	–	Krajské oblastní divadlo Olomouc	23. 11. 1950
Prodaná nevěsta	4	2	–	Divadlo československé armády – AUS Praha	28. 02. 1955
Prodaná nevěsta	–	1	–	Státní divadlo Brno	07. 10. 1960
Prodaná nevěsta	8	17	1 model + 6 kostýmů	Národní divadlo Praha	18. 11. 1963
Prodaná nevěsta	13	24	–	neurčeno ¹⁹	–
Tajemství	1	12	–	Národní divadlo Praha	15. 04. 1944
Hubička	17	–	–	Národní divadlo Praha	24. 02. 1960

Karel Svolinský se poprvé ocitl na půdě Národního divadla v září roku 1910, ještě jako řezbářský učeň²⁰, při představení Smetanova *Tajemství*²¹ v hudebním nastudování Karla Kovařovice. K divadelnímu prostředí jej později přiblížily ilustrace Sabinova libreta k *Prodané nevěstě*, v nichž nechal postavy opery procházet barevnou litografií české krajiny.²² Tato publikace zaujala dirigenta Václava Talicha natolik, že Svolinskému svěřil jeho první divadelní zakázku – výpravu ke Dvořákovu *Jakobínu*²³. Se Smetanovou operou se Svolinský autorsky setkal

¹⁹ Studie a náčrtky k výpravě *Prodané nevěsty* blíže neidentifikované (často volné studie bez konkrétního určení), popř. studie a návrhy ilustrací do smetanových tisků.

²⁰ Byl učněm v řezbářské dílně Jiljího V. Ziky v Komenského ulici na Vinohradech. Po smrti J. V. Ziky přešel do učení k řezbáři Františku Liškovi na Kampu.

²¹ Bedřich Smetana, *Tajemství*, Národní divadlo Praha, premiéra 2. 5. 1901, dirigent Karel Kovařovic, režie Robert Polák.

²² Karel Sabina, Bedřich Smetana, *Prodaná nevěsta. Komická zpěvohra o třech jednáních*. Libreto, příprava k tisku a doslov dr. Miloslav Novotný, grafická úprava Method Kaláb (Praha: Vesmír, 1940), 40.

²³ Antonín Dvořák, *Jakobín*, Národní divadlo Praha, premiéra 20. 3. 1940, dirigent Václav Talich, režie Aleš Podhorský.

poprvé v roce 1942 při své třetí divadelní práci²⁴, kdy mu Talich svěřil výpravu k *Čertově stěně* v pražském Národním divadle²⁵. Kritika tehdy konstatovala: „Výprava opery je dalším úspěchem Karla Svolinského; v obrazech výtvarně inspirovaných podtrhuje romantický základ díla a vystihuje i v exteriérech sevřenost a spíše niterné založení, které vyznačuje dílo.“²⁶ Scény byly laděny do teplých okrových tónů a kostýmy představovaly lyrizovanou parafrázi gotických maleb a iluminací (obr. 1).

K této opeře se Svolinský na stejné scéně vrátil v roce 1946²⁷, kdy měl za sebou již první desítku scénografií, s novým výtvarným přístupem. Opustil světlé tóny svých prvních jevištních prací a vytvořil exteriéry v chladných pastelových odstínech – fialové, modrozelené či pařížské modré (obr. 2). Jeviště členil do tří plánů: první zůstal prázdný, druhý vyplnila poměrně složitá praktikábllová stavba s podkovovitě uspořádanými kulisami, skrze něž bylo vidět na malovaný perspekt v pozadí. Skladbou praktikáblů a kulis jako by evokoval naivitu loutkového divadla. Výsledkem byla romanticky laděná, až pohádková dekorace s ostrými skalisky, gotickými kapličkami a rytířským sálem, vyzdobeným figurálními motivy připomínajícími středověké nástěnné malby.

Spolupráce Svolinského s Talichem pokračovala hned v roce 1943, kdy pro pražské Národní divadlo vytvořil svou první výpravu *Prodané nevěsty*²⁸. V premiérovém obsazení se tehdy objevilo několik nových tváří, zejména Miluše Dvořáková v roli Mařenky²⁹ a Josef Vojta jako Jeník; v úloze Kecala se začal

²⁴ Po *Jakobínovi* následovala scénografie k Shakespearově komedii *Mnoho povyku pro nic* (Prozatímní divadlo Praha, 1940, režie Aleš Podhorský).

²⁵ Bedřich Smetana, *Čertova stěna*, Národní divadlo Praha, premiéra 24. 11. 1942, dirigent Václav Talich, režie Luděk Mandaus. Obsazení: Stanislav Muž (Vok Vítkovic), Štěpánka Štěpánová (Záviš), Marie Podvalová (Hedvika), Miluše Dvořáková (Katuška), Vilém Zítek (Rarach) ad. Celkem se odehrálo 22 představení.

²⁶ fbš, „Nová Čertova stěna,“ *Národní politika* 60, no. 326 (26. 11. 1942): 2.

²⁷ Bedřich Smetana, *Čertova stěna*, Národní divadlo Praha, premiéra 2. 6. 1946, dirigent Rudolf Vařata, režie Luděk Mandaus (nově nastudováno dne 17. 11. 1948). Celkem se odehrálo 35 představení.

²⁸ Bedřich Smetana, *Prodaná nevěsta*, Národní divadlo Praha, premiéra 25. 9. 1943, dirigent Václav Talich, režie Luděk Mandaus. Touto inscenací se se Talich k *Prodané nevěstě* vrátil po sedmi letech a jednalo se o jeho třetí nastudování této Smetanovy opery (1936 – výprava Josef Lada, 1938 – výprava Vincenc Beneš). Rodičovské páry ztvárnili Růžena Hořáková a Karel Kalaš (Míchovi) s Teodorem Šrubářem a Štěpánkou Štěpánovou (Krušinovi). Trojici komediantů zpívali o premiéře osvědčený Karel Hruška (Principál), člen sboru František Anelt (Indián) a Miloslava Fidlerová (Esmeralda). Celkem se odehrálo 191 představení. Svolinského kostýmy byly v roce 1949 použity v následující nové inscenaci *Prodané nevěsty* se scénou Jana Sládka.

²⁹ Mladé Miluši Dvořákové svěřil Talich obtížný úkol nahradit skvělou Mařenku Oty Horákové. Kritika chválila krásný hlas i inteligentní herecký výkon, naopak postrádala čtveráctví její předchůdkyně.

prosazovat mladý Eduard Haken³⁰. Výprava této válečné inscenace byla promyšleně stylizovaná do zlidovělého českého prostředí, čerpala z národopisného materiálu i z rokokově idealizované podoby venkova. Zvolená estetika umožnila obejít protektorátní cenzuru a zároveň zachovat výrazně národní charakter inscenace. Svolský situoval scénu pro první a zároveň třetí dějství do výstavnějšího prostředí, než bylo do té doby zvykem. Interiér pojal jako idealizované selské stavení a scény rámoval bohatě malovanými kulisami s florálními vzory a dekorativními motivy.

Průčelí domů lemujících náves, jimž dominují dvojice bočních kulis se zdobnými několikapatrovými štíty a motivy Božího oka, křížů či trojlístů, evokují představu honosných měšťanských stavení (obr. 3 a 4). Interiér hospody ve druhém jednání byl ze tří stran sevřen masivními bílými stěnami a shora opticky výrazně sníženým stropem. Divadelní atmosféru umocňovala portálová opona spuštěná až k úrovni stropu a na bočnicích podkasaná oponka s květinovou aplikací. Ústředním dekoračním prvkem byl středový opěrný sloup nesoucí mohutný trám, od něhož se odvíjela plochá sufitu zdobená květinovým ornamentem. Podle dobové kritiky Svolský

dává dílu jasný, zářivý rámec, jehož barvy jsou sladnější a méně schematické proti dřívější nadvládě základního barevného trojzvuku. Náves Svolského dostává spíše charakter městečka poněkud barokizujících stavebních forem, zadní prospekt má ráz poněkud kresebný. V hospodě druhého jednání je vtipně vyřešen dávný problém vhodného prostoru jak pro scény sborové, tak pro uzavřenější výjevy ensemblové. Znamenitým přínosem Svolského výpravy jsou kroje, barevně svěží a hýřivě pestré.³¹

Kostýmy vycházely z českého kroje, avšak Svolský je upravil do jednotného barevného výrazu. Barva byla jeho nejvýraznějším uměleckým i dramatickým nástrojem. Jeho kostýmní návrhy představují detailně propracované výrobní podklady pro krejčovnu: nechybějí v nich rozkresy výšivek, detaily vázání věnců či kokard ani přesné vzorníky barev, látek a krajkových detailů. Často byly koncipovány „na tělo“ konkrétním představitelům. Nejnápadnějším prvkem Mařenčina kostýmu je ladně vířivá sukně – symbol vitality, veselosti a mládí. Jeníkův oděv, stylizovaný do nekonkrétního lidového kroje, připomíná svými klopami a řadami knoflíků vojenský stejnokroj (obr. 5 a 6). Kecalův hnědý kabát z tzv. hřebíčkového sukna zdůrazňuje vážnost postavy. Kostýmy hlavních rolí

³⁰ Haken v Národním divadle jako Kecal poprvé vystoupil pohostinsky v únoru 1941 a naposled ho zde zpíval ve svých pětasedmdesáti letech, v roce 1985. Jeho dohazovač je zaznamenán na gramofonových nahrávkách i v televizním záznamu představení z roku 1971.

³¹ fbš, „K novému nastudování Prodané nevěsty,“ *Národní politika* 61, no. 273 (05. 10. 1943): 3.

působí bohatším a výrazně individualizovaným dojmem, aniž by však narušovaly celkovou kompozici souboru. Návrhy jsou kresleny perem, tuší či sépií, kolorovány akvarelem nebo pastelem; v pozdější tvorbě se objevuje i kvaš. Celkové vyznění bylo harmonické a slavnostní, s jemnou nostalgií po „ztracené“ české vesnici. V období protektorátu se *Prodaná nevěsta* stala vůbec nejnavštěvovanější operou. Návštěva představení byla vnímána téměř jako manifestace vlasteneckého a občanského postoje. Tato inscenace zároveň položila základ Svolinského pozdějším návratům k *Prodané nevěstě*.

Spolupráce Karla Svolinského s Václavem Talichem se završila v roce 1944 inscenací Smetanova *Tajemství*³². Svolinského divadelní práce měla v době okupace nejen výtvarný, ale i výrazný národní rozměr – dokázal vytvořit idealizovanou českou atmosféru připomínající „lepší časy“ národa, a přitom projít přísnou protektorátní cenzurou. K *Tajemství* se Svolinský vrátil ještě dvakrát: ve Státním divadle Ostrava (1948)³³ a v Městském divadle Plzeň (1949)³⁴. Náměstí malého města, obklopené ze všech stran hrázděnými jednopatrovými domy s podloubími, vyvolává dojem poetického idylismu. Návrh prvního jednání je komponován následovně: uprostřed náměstí stojí radniční dům s předsunutou věží zakončenou kopulí a malou vyhlídkou; u paty věže je umístěna kašna s motivem sv. Floriána, po jejích stranách dva schodišťové vchody. Na pravé straně scény se do prostoru jeviště předsová nedostavěný dům pod lešením, zdobený májkou a věnci. Scéna druhého jednání představovala hradní zříceninu: zadní kulisu tvořila rozpadlá hradní stěna, vlevo se tyčil vysoký chrám s gotickými okny, napravo Boží muka a mohutná hláska. Světnice u Maliny ve třetím jednání je řešena jako obdélníková místnost s povalovým stropem, jejíž celkové vyznění spíše připomíná hospodský sál než domácí interiéry. Nad stropními trámy je umístěna vyvýšenina s panora-
matem hradu Bezdězu (obr. 7).

Prodaná nevěsta se pro Svolinského stala celoživotní scénografickou výzvou. Není obvyklé, aby jeden výtvarník připravil výpravu ke stejnému dílu tolikrát: Národní divadlo Praha 1943, Slovenské národní divadlo Bratislava 1945³⁵,

³² Bedřich Smetana, *Tajemství*, Národní divadlo Praha, premiéra 15. 4. 1944, dirigent Václav Talich, režie Luděk Mandaus (obn. prem. 17. 5. 1946, dirigent Zdeněk Folprecht). Obsazení: Jaroslav Veverka (Malina), Jan Konstantin (Kalina), Marie Budíková (Blaženka), Beno Blachut (Vít), Štěpánka Štěpánová (Panna Róza). Celkem se odehrálo 80 představení.

³³ Bedřich Smetana, *Tajemství*, Státní divadlo Ostrava, premiéra 27. 4. 1948, dirigent Petar Burja, režie Ivo Jirásek. Obsazení: Jiří Herold (Malina), Rudolf Kasl (Kalina), Ludmila Komancová (Panna Róza), Milada Šafránková (Blaženka), Jan Malík (Vít) ad.

³⁴ Bedřich Smetana, *Tajemství*, Městské divadlo Plzeň, premiéra 8. 1. 1949, dirigent František Belfín, režie Luděk Mandaus. Obsazení: Jaroslav Honzík (Malina), Josef Hořícký (Kalina), Jitka Jůzková (Panna Róza), Libuše Bláhová (Blaženka), Miloslav Janda (Vít) ad.

³⁵ Bedřich Smetana, *Prodaná nevěsta*, Slovenské národní divadlo Bratislava, premiéra 21. 10. 1945, dirigent Krešimir Baranovič, režie Luděk Mandaus.

Severočeské národní divadlo Liberec 1949³⁶, Krajské oblastní divadlo Olomouc 1950³⁷, Divadlo československé armády – AUS Praha 1954³⁸, Divadlo O. Stibora Olomouc 1959³⁹, Státní divadlo Brno 1960⁴⁰, Národní divadlo Praha 1963 a Národní divadlo Praha 1982. V jednotlivých inscenacích Svolinský postupně nahrazoval popisnější a ornamentální prvky oproštěnou a stylizovanou dekorací, jejíž působivost sílila díky větší lapidárnosti a čistotě tvarů. Například v brněnské inscenaci *Prodané nevěsty* tvořily odlehčené bělostné fasády vlastně bílé plochy, jejichž obrysy připomínaly štíty venkovských statků; stojky s aplikacemi stromků ani v nejmenším nezastíraly, že jde o kulisy. Hospoda byla situována do exteriéru hospodské zahrady, takže zachovávala jednotný rozvrh s předchozím jednáním a poskytovala stejnou vzdušnost a světelnost.⁴¹ Postupem let se rovněž projasňovaly barvy: Mařenka z roku 1960 má modrou sukni, bílou zástěru, červenou stuhu a růžový živůtek.

Ke Smetanově *Hubičce* navrhl Karel Svolinský výpravu dvakrát. První verze z roku 1944 pro Národní divadlo v Praze nebyla nikdy realizována – přípravu přerušilo uzavření českých divadel v létě téhož roku.⁴² K dílu se pro stejné divadlo

³⁶ Bedřich Smetana, *Prodaná nevěsta*, Severočeské národní divadlo Liberec, premiéra 15. 5. 1949, dirigent Jaromír Žid, režie Luděk Mandaus. Obsazení: Miluše Dvořáková j.h. (Mařenka), Jiří Hruběš (Jeník), Oldřich Mrňák (Kecal), Josef Vavřínek (Vašek) ad.

³⁷ Bedřich Smetana, *Prodaná nevěsta*, Krajské oblastní divadlo Olomouc, premiéra 23. 11. 1950, dirigent Iša Krejčí, režie Miloš Pilát. Obsazení: Marie Hůrská (Mařenka), Zdeněk Švehla (Jeník), Alois Tesař (Kecal), Jaroslav Sobotta (Vašek) ad.

³⁸ Bedřich Smetana, *Prodaná nevěsta*, Divadlo československé armády – AUS Praha, premiéra 28. 2. 1955, dirigent Martin Turnovský, režie Jiří Fiedler.

³⁹ Bedřich Smetana, *Prodaná nevěsta*, Divadlo O. Stibora Olomouc, premiéra 20. 9. 1959, dirigent Zdeněk Košler, režie Jiří Fiedler. Obsazení: Vlasta Ployharová (Mařenka), Jan Pleticha (Jeník), Josef Šulista (Kecal), Konrád Tuček (Vašek) ad. Svolinského kostýmy byly zde převzaty z předchozí inscenace Divadla československé armády. Viz dopis vedení Divadla O. Stibora Karlu Svolinskému 9. 9. 1959 (MUO).

⁴⁰ Bedřich Smetana, *Prodaná nevěsta*, Státní divadlo Brno, premiéra 7. 10. 1960, dirigent Jiří Pinkas, režie Oskar Linhart. Obsazení: Jindra Pokorná (Mařenka), Vladimír Krejčík (Jeník), Jindřich Doubek (Kecal), Zdeněk Soušek (Vašek) ad.

⁴¹ Helena Albertová, *K. Svolinský* (Praha: Divadelní ústav, 1979), 11.

⁴² Týkalo se to i Svolinského výpravy pro Jiráskovu *Lucernu* z téhož roku.

vrátil až v roce 1960⁴³, a v letech 1970⁴⁴, 1972⁴⁵ a 1981⁴⁶ byly jeho kostýmy z této verze znovu použity.⁴⁷ Z návrhů a dobových fotografií je patrné, že Svolinský aplikoval osvědčené scénografické principy: exteriéry uzavíral bočními kulisami, pomocí praktikáblů a kulis vytvářel romantické krajiny a bílými plochami stěn ohraničoval idealizované interiéry venkovských stavení (obr. 8). Kritika k jeho řešení poznamenala:

Dal venkovské světnici prvního jednání barevnou přívětivost a oproti tradici hodně jasu. Na lesní mýtině v dalším obraze byl zelený trávník, hromada polen a pak už jen holé pně, jejichž pomyslné vrcholky divák tuší někde už mimo vlastní prostor jeviště. Konečně v posledním obraze vytvořil Svolinský základní dvoubarevný akord scény ze svítící bělí kmenů a ostré zeleně korun březového hájku.⁴⁸

Svolinský kladl důraz na kresbu, dekorativní prvky – zejména květiny – a osobitou barevnost. Kostýmy komponoval jako harmonický barevný celek, využívající odstíny švestkové modři, vínově červené, růžové, bílé a lomené zeleně, které podtrhují lyriku příběhu i hudby (obr. 9 a 10).

Druhá pražská inscenace *Prodané nevěsty* Karla Svolinského vznikla po dvaceti letech, v roce 1963 pro Smetanovo divadlo v režii Ludka Mandause

⁴³ Bedřich Smetana, *Huťka*, Národní divadlo Praha, premiéra 24. 2. 1960, dirigent Jaroslav Krombholc, režie Ferdinand Pujman. Touto inscenací *Huťky* se s Národním divadlem rozloučil jeho dlouholetý režisér F. Pujman. Eduard Haken (Otec Paloucký), Drahomíra Tkalová (Vendulka), Jaroslav Kachel j. h. (Lukáš), Marta Krásová (Martinka), Maria Tauberová (Barče). Celkem se odehrálo 215 představení.

⁴⁴ Bedřich Smetana, *Huťka*, Národní divadlo Praha, premiéra 16. 6. 1970, dirigent Bohumír Liška, režie Milada Jirásková (na základě režie F. Pujmana), scéna Květoslav Bubeník. Celkem se odehrálo 53 představení.

⁴⁵ Bedřich Smetana, *Huťka*, Národní divadlo Praha, premiéra 8. 11. 1972, dirigent Jan Hus Tichý, režie Karel Jernek, scéna Květoslav Bubeník. Celkem se odehrálo 235 představení.

⁴⁶ Bedřich Smetana, *Huťka*, Národní divadlo Praha, premiéra 20. 11. 1981, dirigent Zdeněk Košler, režie Karel Jernek, scéna Květoslav Bubeník. Celkem se odehrálo 167 představení.

⁴⁷ Období po roce 1970 znamenalo pro Karla Svolinského dlouhou „normalizační“ odmlku. Rok 1968 měl na život Svolinského značný vliv, když nesouhlasil s invází vojsk Varšavské smlouvy do Československa (v reakci na srpnovou okupaci vytvořil plakát s nápisem *Toubu po svobodě nezabiješ* a několik obrazů sv. Šebestiána). Důsledkem toho byl v roce 1970 odchod Svolinského společně s Adolfem Hoffmeisterem, Františkem Muzikou a dalšími z Vysoké školy uměleckopřemyslové. V sedmdesátých a osmdesátých letech se Svolinský soustředil na tvorbu pro církevní budovy (jako vitrážová okna v kostele sv. Prokopa v Letovicích u Brna nebo vnitřní dekorace kostelů v Činěvsi, Dymokurech a Chotěšicích u Poděbrad). Jeho malby tohoto období jsou ovlivněny významnou změnou stylu – zvětšující se tendencí k abstrakci.

⁴⁸ Vilém Pospíšil, „Nové provedení Smetanovy *Huťky*“, *Hudební rozhledy* 13, no. 7 (21. 03. 1960): 294.

a hudebním nastudování Jaroslava Krombholce.⁴⁹ Inscenace byla uvedena u příležitosti 80. výročí otevření Národního divadla. Hlavními znaky této výpravy jsou čistota, měkkost a „českost“. Obraz Svolinského vesnice se postupem času zjednodušoval. Dřevěná, vyřezávaná dekorativnost girlandami zdobeného trámoví scény z roku 1943 byla nahrazena bílou plastickou kulisou. Štít, který Svolinský použil ve scéně návsí, se objevuje i v interiéru a pocitově uzavírá hospodu – nikoli opticky, protože zeď vázaná k oběma stranám kulisy nechává obnaženou velkou plochu prospektu. Hospodský nábytek a štíhlý sloupek, podpírající trámek, definují interiér; sevřeně obestavují scénu, a přitom jí ponechávají jásavou volnost. Ve stylizaci dřevěného prvku Svolinský dokonce nahrazuje běžnou reálnou barvu dřeva blankytnou modří, která působí náladově a poeticky. Bílý prospekt s jemně barevnou kresbou pouze nejtypičtěších rysů vesnice ve spodní třetině horizontu a s plastickým motivem barevné kytice zavěšeným v horní části prostoru je situován na teple žlutém, zeleně lemovaném podkladu podlahy (obr. 11).

Kritika tehdy uvedla:

Když se rozevře opona nad novou inscenací Smetanovy *Prodané nevěsty*, [...] rozklene se rázem nad vámi české nebe ve své měkké a laskavé modři, do které svítí náves naší vesnice s bílými štíty svých stavení, a obejmě vás česká krajina se svými stromy, stoupajícími do mírných návrší a kopečků, s širým svým horizontem a pohodou letního dne.⁵⁰

Inscenátoři usilovali o

klasicky čistý, oprostěný tvar. Ve všech složkách jemně stylizují, oprostují scénu výtvárně od zbytečných rekvizit a pohybově od zbytečných špílčů. Nebojí se jednoduchého a někdy téměř statického řešení sborových scén, tance téměř komorně nadlehčují, scénu komediantů zbavují naturalistických prvků a řeší ji více tanečně. S tímto záměrem koresponduje scéna K. Svolinského, která má půvab i jas a je ve vzácné jednotě s řešením kostýmů.⁵¹

Svolinský zamýšlel inscenovat operu v kostýmech inspirovaných sice českými lidovými prvky, nikoliv ale v krojích.⁵² Kostýmy ladil do jednotného barevného

⁴⁹ Bedřich Smetana, *Prodaná nevěsta*, Národní divadlo Praha, premiéra 18. 11. 1963, dirigent Jaroslav Krombholc, režie Luděk Mandaus. Celkem se odehrálo 150 představení. Obsazení: Miloslava Fidlerová (Mařenka), Ivo Židek (Jeník), Eduard Haken (Kecal), Oldřich Kovář (Vašek) ad. Kompletní Svolinského výprava z tohoto roku byla v roce 1967 použita v další inscenaci *Prodané nevěsty* v režii Hanuše Theina (celkem se odehrálo 126 představení).

⁵⁰ Bohumil Karásek, „Jubilejní *Prodaná nevěsta*,“ *Rudé právo* 44, no. 323 (23. 11. 1963): 3.

⁵¹ Vladimír Šeřl, „Jubiläum, při němž se nestárne,“ *Večerní Praha* 9, no. 273 (19. 11. 1963): 3.

⁵² Poprvé takto uvažoval již František Kysela. I když v roce 1943 dal Svolinský naopak přednost skutečným lidovým krojům, většina jeho kostýmů pro *Prodanou nevěstu* z této myšlenky vycházela.

celku – růžová, vínově červená, švestková modř, lomené zeleně – přičemž barevné ladění odpovídalo lyrice hudby spíše než folklorní věrnosti.⁵³ Ve svém výtvarném řešení *Prodané nevěsty* z roku 1963 se Svolinský stále více přibližoval záměrům svého profesora na Uměleckoprůmyslové škole v Praze, Františka Kysely, jednoho ze zakladatelů českého moderního scénografického výrazu.

V roce 1982 měla premiéru nová inscenace *Prodané nevěsty*⁵⁴, vycházející ze Svolinského výtvarné verze z roku 1963. Jeho záměrem bylo výpravu zjednodušit a najít co nejprostší tvar. Již od roku 1943 Svolinský postupně zbavoval tvar i barevnost dekorace romantičnosti a směřoval k jednoduché, abstrahující zkratce. Jemně pastelová, téměř nebarevná scéna s prázdným horizontem a sporými náznaky linií selských domů, doplněná šedomodrým nábytkem, ožívala teprve barvitostí kostýmů. Jako problematické se ukázalo umístění zvýšeného kruhového praktikáblu uprostřed jeviště, kde byly situovány i taneční scény: „Hraje se na stejném půdorysu s malými obměnami [...] a v nefunkčních kulisách, v nichž každý pohyb působí nepřirozeně.“⁵⁵ Kritika dále konstatovala:

Po všech vlastních zkušenostech a po mnoha jiných provedeních *Prodané*, hýřících barvami, malůvkami a všelijakými nápady, dospěl umělec k pojetí, jehož prostora je odvážně osobitá i nezvyklá. Tato Svolinského *Prodaná* je „světlem oděná“ do projasněného prostoru jsou vkomponovány kostýmy (J. Hirschové⁵⁶) nejen v jemných odstínech, ale i kontrastně (akord sytě modré barvy mužského sboru ve 2. aktu). I tak nám může ve výtvarné čistotě scény chybět více krve a života, zemité jadrnosti. Není však ve Smetanově hudbě i poezie, něha a harmoničnost a klasická, kterou např. akcentoval i Talich.⁵⁷

⁵³ Reálná barevnost scény a kostýmů se dochovala na několika fotografiích v Divadelním archivu Národního divadla.

⁵⁴ Bedřich Smetana, *Prodaná nevěsta*, Národní divadlo Praha (Smetanovo divadlo), premiéra 9. 12. 1982, dirigent Zdeněk Košler, režie Ladislav Štros. Celkem se odehrálo 197 představení. Inscenace se hrála deset let a 22. října oslavila na scéně Smetanova divadla 3 000 představení. Obsazení: Šounová-Brouková (Mařenka), Josef Hajna (Jeník), Miroslav Kopp (Vašek), Bohuslav Maršík (Kecal), Věra Soukupová (Háta), také noví pěvci Zora Jehličková (Mařenka) a Vojtěch Kocián (Vašek). Šéf opery Zdeněk Košler režii svěřil Ladislavu Štrosovi. Výtvarníkem měl být Vladimír Nývlt, ale zásahem Miroslava Müllera z ÚV KSČ byl přizván již šestaosmdesátiletý Karel Svolinský; strannické orgány pak podobu výpravy sledovaly a připomínkovaly. In Jan Panenka, Taťána Součková, *Prodaná nevěsta na jevištích Prozatímního a Národního divadla 1866–2004* (Praha: Gallery, 2004), 170.

⁵⁵ Jarmila Brožovská, „‘Prodaná’ vážně prodaná,“ *Scéna* 8, no. 2 (28.01.1983): 4.

⁵⁶ Tato informace není v programu inscenace, v Divadelním archivu Národního divadla, ani databázi Divadelního ústavu uvedena.

⁵⁷ Vladimír Bor, „*Prodaná nevěsta* pro Národní divadlo,“ *Lidová demokracie* 38, no. 300 (18. 12. 1982): 5.

Objevily se i kritické hlasy:

Nejspornější stránkou nové inscenace je Svolinského výprava, absolutorium lze dát jeho kostýmům. Bílá, tedy nebarevná scéna se sporym náznakem obrysů sel-ských stavení, šedomodrým nábytkem a jen světlem zbarveným horizontem je jistě malířsky neobyčejně „čistá“, ale dramatický prostor v nejmenším nedotváří. Život a barvu dostává až kostýmem herce pro sbor jednotně koncipovaným, jen nepatrně (především u žen) v jakési barevné „inverzi“ obměněným. [...] Ovšem sytá modř mužských halen s pastelovými barvami a červení ženských krojů vytváří výrazně barevné akordy.⁵⁸

Podoba této výpravy se postupně vyvíjela. Blížil se jubilejní rok 1983, kdy divadlo slavilo stoleté výročí, a nově připravovaná inscenace *Prodané nevěsty*, jako jeden z klíčových titulů sezóny, přitahovala zvýšenou pozornost. Kritika Svolinského dekorace pro Smetanovo divadlo se objevila i v interním hodnocení premiéry, vypracovaném Zdeňkem Košlerem, a doporučila jednat s výtvarníkem o úpravách scény pro premiéru v Národním divadle v následujícím roce⁵⁹. Z nové skici prvního jednání⁶⁰ je patrné, že jednoduchý květinový dekor, zavěšený v horním portále, hodlal Svolinský nahradit velkou kyticí, známou již z předchozí inscenace z roku 1963. Přimaloval nový barevný horizont a domy zpestřil barevnými pruhy na podezdívce; výrazně se změnilo i svícení. Obdobně upravil i druhý akt. Na skice si k tomu poznamenal: „zvýšení barevnosti – horizont – krajina, změna v propozicích.“⁶¹

Shrnutí

Scénografie Karla Svolinského k operám Bedřicha Smetany patří k nejvýznamnějším výtvarným interpretacím děl tohoto hudebního velikána. Jak Svolinský sám uvedl, jeho největší ctížádostí bylo dosáhnout co možná nejčistšího souzvuku Smetanovy hudby a scénického obrazu. Ve dvacátých letech 20. století navštěvoval ateliér Františka Kysely, výtvarníka, který jako první vstoupil na jeviště Národního divadla se stylizovanými výpravami. Podobně postupoval i Svolinský: jeho návrhy nejsou doslovnou citací českého či moravského folklóru, ale čerpají z jeho ducha a stávají se svébytnou výpovědí o inspiraci lidovým prostředím. Svolinského práce jsou definovány prostorem a barvou a pojaty jako obrazy. Jevištní

⁵⁸ Vilém Pospíšil, „Nová *Prodaná nevěsta*,“ *Hudební rozhledy* 36, no. 4 (1983): 146.

⁵⁹ Bedřich Smetana, *Prodaná nevěsta*, Národní divadlo Praha, premiéra 23. 11. 1983, dirigent Zdeněk Košler, režie Ladislav Štros.

⁶⁰ Přepracovaný návrh 1. jednání, Muzeum umění Olomouc, K 6955.

⁶¹ In Jan Panenka, Taťána Součková, *Prodaná nevěsta na jevištích Prozatímního a Národního divadla 1866–2004* (Praha: Gallery, 2004), 174.

výtvarnictví obohatil především svou rozsáhlou malířskou kulturou a pojetím operního kostýmu. Typická je harmonie barvy, scény a kostýmu, jejichž stylová uměřenost zvyrazňuje hudební vyznění díla. V jeho scénografické tvorbě je nápadný přesun od akvarelu k temperě, od tužkové kresby ke štetcové, od ilustrace k obrazu. Pozdní scénografické práce vykazují tendenci k větší zkratce a abstrakci, přesto si zachovávají osobitý rukopis založený na české tradici. Ani po desetiletích neztrácejí na své působivosti a představují svěbytné umělecké artefakty.

Bibliografie

- Albertová, Helena. *K. Svolinský*. Praha: Divadelní ústav, 1979.
- Ehlová, Marta. *Můj přítel Karel Svolinský*. Praha: Lika klub, 2002.
- Kotalík, Jan. *Karel Svolinský: výběr z díla (kat. výst.)*. Praha: Národní galerie, 1982.
- Kusák, Alexej. „Karel Svolinský o sobě.“ *Výtvarné umění* 18, no. 4 (1968): 185–186.
- Lakosil, Jaromír. *Karel Svolinský. Hudební motivy*. Beroun: Okresní muzeum, Městské kulturní středisko, 1986.
- Marešová, Sylva. „Bedřich Smetana: *Prodaná nevěsta*.“ *Acta Scaenographica* 4, no. 12 (1964): 237.
- Musil, Roman a Eduard Burget, eds. *Karel Svolinský [1896–1986]*. Praha: Nadace Karla Svolinského a Vlasty Kubátové, 2001.
- Panenska, Jan a Taťána Součková. *Prodaná nevěsta na jevištích Prozatímního a Národního divadla 1866–2004*. Praha: Galery, 2004.
- Procházka, Jaroslav. „Česká opera v díle Karla Svolinského.“ *Divadelní noviny* 4, no. 12 (1961): 2.
- Ptáčková, Věra. „*The Bartered Bride* in stage – design mirror. *La Fiancée vendue* dans le miroir de la scénographie.“ In *Theatre Czech and Slovak*, no. 6 (1993): 66–79 Praha: Divadelní ústav.
- Ptáčková, Věra. „Scénografická tvorba.“ In *Karel Svolinský [1896–1986]*, edited by Roman Musil a Eduard Burget. Praha: Nadace Karla Svolinského a Vlasty Kubátové, 2001.
- Spurný, Jan. *Karel Svolinský*. Praha: Nakladatelství československých výtvarných umělců, 1962.
- Spurný, Jan. „Šedesát let Karla Svolinského.“ *Výtvarná práce* 4, no. 1 (1956): 3.
- Svolinský, Karel. *Útržky mých vzpomínek*. Prostějov: Okresní knihovna, 1971.
- Karel Svolinský – soubor prací: Uměleckoprůmyslové museum v Praze 9. XII. 1935 – 1. I. 1936 / Uměleckoprůmyslové museum, Sdružení českých umělců grafiků Hollar*. [Praha]: [nakladatel není známý], [1935].
- Karel Svolinský – výbor z díla: Olomouc, Oblastní galerie, listopad 1966 – únor 1967* [Olomouc]: [Oblastní galerie], [1966].

Obr. 1 Karel Svoboda, *Čertova stěna*, kostýmní návrh Hedvika, [1942] (akvarel), Národní muzeum – Muzeum Bedřicha Smetany, i. č. Sc 0917.

Obr. 2 Karel Svoboda, *Čertova stěna*, návrh scény 1. jednání, 1946 (perokresba a pastel), Sběrka Národního muzea, Divadelní oddělení, i. č. H6D-1596. Skalnaté podhradí se schodišti, mosty a stromy; hradní síň je předsunut expresivní rám ze zvlněných červenomodrých pásů, v jednom z rohů s vetknutou rožmberskou růžicí.

Obr. 3 Karel Svobinský, *Prodaná nevěsta*, návrh scény pro 1. a 3. jednání, 1943 (kolorovaná kresba), Národní muzeum – Muzeum Bedřicha Smetany, i. č. Sc 0255.

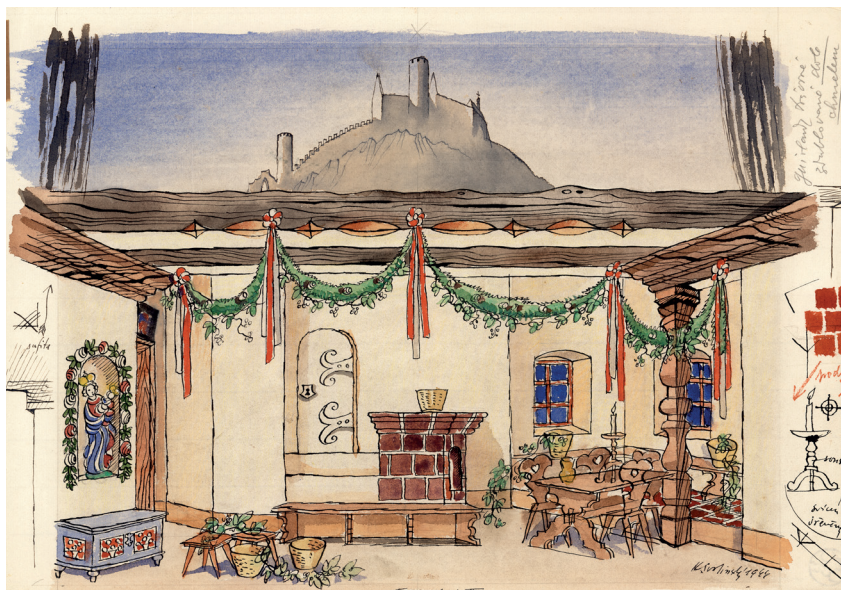
Obr. 4 Karel Svolinský, *Prodaná nevěsta*, scéna 1. a 3. jednání, Národní divadlo Praha (prem. 25. 9. 1943, dir. V. Talich, rež. L. Mandaus), foto: Josef Heinrich, Národní muzeum – Muzeum Bedřicha Smetany, i. č. 7167. Konstrukci portálu překrývala řasená oponka, přes ni byly spuštěny papírové girlandy.

Obr. 5 Karel Svolinský, *Prodaná nevěsta*, kostýmní návrh Jeníka, 1943 (perokresba a akvarel), Sběrka Národního muzea, Divadelní oddělení, i. č. H6D-2149.

Obr. 6 Karel Svolinský, *Prodan nevěsta*, Josef Vojta (Jeník, 1943), foto: Josef Heinrich, Národní muzeum – Muzeum Bedřicha Smetany, i. . 7181/1.

Obr. 7 Karel Svobinský, *Tajemství*, návrh scény 3. jednání, 1944 (perokresba a akvarel), Sbírka Národního muzea, Divadelní oddělení, i. č. H6D-25322. Uprostřed kachlová kamna, vlevo výklenek a lavice podél stěn, vpravo výklenek ve zdi, v něm soška Panny Marie s Ježíškem.

Obr. 8 Karel Svolinský, *Hubička*, návrh scény 1. jednání, 1959 (smíšená technika), Národní muzeum – Muzeum Bedřicha Smetany, i. č. Sc 0761.

Obr. 9 Karel Svolinský, *Hubička*, kostýmní návrh Otec Paloucký, 1959 (kolorovaná kresba), Národní muzeum – Muzeum Bedřicha Smetany, i. č. Sc 0777.

Obr. 10 Karel Svoboda (uprostřed) s hlavními představiteli *Hubičky*, 1960. Vlevo Eduard Haken jako Otec Paloucký. Foto: Jaromír Svoboda, Národní muzeum – Muzeum Bedřicha Smetany, i. č. F 1865/39.

Obr. 11 Karel Svobinský, *Prodaná nevěsta*, návrh scény 1. a 3. jednání, 1963 (tempera a tužka), Sběrka Národního muzea, Divadelní oddělení, i. č. H6D-1600. Srovnej návrh scény 1. a 3. jednání, 1943 (obr. 3).